

Redarstvo Nezavisne Države Hrvatske uvodi red na zagrebačkim ulicama 1941. godine

DAVOR KOVAČIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske pozvani su svi oni koji se u glavnom gradu Zagrebu zadržavaju neovlašteno, tj. svi oni koji nemaju stalno prebivalište, a napose svi bivši srpski vojnici, četnici i pripadnici drugih neprijateljskih redovitih ili neredovitih postrojbi, kao i svi ostali nepoćudni i nepoželjni elementi, da se u roku od šest sati udalje s područja grada i okolice. Iz grada su se tjerali i "skitnice, prosjaci, klatež i svi oni koji stalno ugrožavaju tuđu imovinu". Istodobno je redarstvo nastojalo uvesti disciplinu i na zagrebačkim ulicama te oštro kažnjavalo građane koji krše odredbe o redarstvenom satu, odredbe o obveznom zamračenju grada te one koji krše prometne propise.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska, Zagreb, redarstveni sat, prometno redarstvo, novčane kazne, zatvor.

Uvod

O djelovanju represivnog sustava Nezavisne Države Hrvatske (NDH) koji je provodio teror prema svojim državljanima koji su se usudili dovoditi u pitanje zakone, uredbe i politiku ustaškog režima u hrvatskoj historiografiji postoje mnogobrojni radovi.¹ S druge strane ne postoje radovi koji obrađuju kaznene prekršaje u NDH poput nepoštivanja redarstvenog sata, prometnih propisa ili prosjačenja na ulicama. U ovom se radu na temelju arhivskog gradiva, tiska i literature nastojalo obraditi i te teme iz naše bliže prošlosti.

¹ Vlasti NDH provodile su čitav sustav represivnih mjera kao što su odmazde, prijeki sudovi, deportacije, kaznene ekspedicije i slično. Vidi: Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd, 1973.; Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1977.; Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1986.; Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković – ministar urotnik*, Zagreb, 1998.; Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001.

Zadatak redarstvenog sustava NDH bio je kontrola cjelokupnog života te onemogućavanje i rigorozno kažnjavanje zamišljenih i stvarnih neprijatelja. Sustav terora imao je rasnu i nacionalnu komponentu, koja se ogledala u biološkom uništavanju i progonima židovskog, srpskog i romskog stanovništva, ali i u radikalnom "unutarnjem pročišćavanju" koje se ogledalo u fizičkom uklanjanju Hrvata i muslimana koji se nisu slagali s politikom novog režima.²

Dana 10. travnja 1941. Slavko Kvaternik proglasio je u ime ustaškog poglavnika Ante Pavelića preko valova Radiostanice Zagreb u Vlaškoj ulici uspostavu Nezavisne Države Hrvatske, a nedugo potom u Zagreb su ušle njemačke postrojbe.³

Uspostavom NDH Zagreb je postao glavni grad države i u njemu se razvijao glavni politički, gospodarski i prosvjetni život.⁴ Nove ustaške vlasti nastojale su u Zagrebu provoditi preuređenje na svim područjima gradskog života, posebno javne sigurnosti građana.

Na dan dolaska u Zagreb, 15. travnja 1941., Poglavnik Ante Pavelić odredbom je za ustaškoga povjerenika za javnu sigurnost u Zagrebu postavio Eugena Didu Kvaternika.⁵ Istom odredbom Pavelić je odredio da sva tijela redarstva, oružništva, mjesnog zapovjedništva te uopće sva državna i samoupravna tijela imaju bezuvjetno izvršavati Kvaternikove zapovijedi i naloge te postupati po njegovim uputama (Artuković, kao ministar unutarnjih poslova NDH, predložiti će ga tri dana nakon toga za istu dužnost, ali za cijelu NDH).⁶ Imenovanjem Eugena Kvaternika ustaškim povjerenikom za javnu sigurnost u Zagrebu, u Redarstvenom ravnateljstvu sa sjedištem u Petrinjskoj ulici nastale su velike promjene. Tako su odmah otpušteni svi službenici, odnosno namještenici pravoslavne vjere. Umjesto njih imenovani su Hrvati koji se nikada nisu ogriješili o interese hrvatskog naroda.⁷

² F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, 158.

³ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, "Drama vojskovođe Slavka Kvaternika", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 29/1996., 384.

⁴ Treba napomenuti da su ustaške vlasti odmah nakon dolaska na vlast proglasile Banju Luku glavnim gradom NDH, što se obrazlagalo potrebom isticanja jedinstva Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, a i političkom nepodobnošću Zagreba, koji je prema njihovoj ocjeni posjedovao neke negativne osobine za državni život. Potpredsjedništvo Vlade NDH preseljeno je u Banju Luku početkom svibnja 1941. na temelju Pavelićeve odredbe od 29. IV. 1941. (*Narodne novine /Zagreb/*, 30. IV. 1941.), ali je početkom studenoga iste godine vraćeno u Zagreb. Propaganda ustaških vlasti o Banjoj Luci kao glavnom gradu NDH nastavljena je i tijekom 1942., ali neki konkretni koraci nisu poduzimani. Vidi: F. JELIĆ-BUTIĆ, "Zagreb i ustaška 'Nezavisna Država Hrvatska'", *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb, 1971., 198. Usp.: V. MURVAR, "Banja Luka – glavni grad Nezavisne Države Hrvatske", *Zbornik hrvatskih sveučilištaraca*, Zagreb, 1942., 21.-26.; *Nova Hrvatska* (Zagreb), 8. X. 1942.

⁵ F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, 158. Usp.: *Grada za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941.-1945.* (dalje: *Grada SZH*), knj. I., Zagreb, 1981., 36.

⁶ Aleksandar VOJINOVIĆ, *Ante Pavelić*, Zagreb, 1988., 98.

⁷ "Nepoćudni elementi ostavljaju glavni grad Hrvatske", *Hrvatski narod* (Zagreb), 17. IV. 1941.

Kao povjerenik javne sigurnosti grada Zagreba, Eugen Kvaternik odmah je 15. travnja 1941. pozvao sve one koji se u Zagrebu zadržavaju neovlašteno, tj. sve koji u Zagrebu nemaju stalno prebivalište, a napose sve bivše srpske vojnike i četnike, kao i sve ostale nepoćudne i nepoželjne elemente, da se u roku od šest sati udalje s područja grada i okolice. U proglasu se nadalje kaže da će svatko od navedenih tko se nakon isteka roka ondje zatekne, bilo s oružjem bilo bez oružja, biti odmah na licu mjesta u smislu posebnih odredaba strijeljan.⁸ Zbog toga je tih dana u zagrebačkom redarstvu bilo vrlo živo. Na stotine ljudi dolazilo je zatražiti propusnicu s kojom se može otići preko gradskih mitnica. Većinom su dolazili Srbi koji su stanovali na području Zagreba, a došlo je i mnogo Židova. Prema pisanju *Hrvatskog naroda*, "sve osobe, za koje se smatra u smislu odredbe Eugena Kvaternika da su nepoćudne i da im nema mjesta u gradu Zagrebu dobile su propusnice i ostavit će grad"⁹

Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu izdalo je 7. svibnja 1941. oglas u kojem ravnatelj redarstva određuje da se u roku od osam dana trebaju preseliti u druge dijelove grada svi Srbi i Židovi koji stanuju na sjevernoj strani Maksimirske ceste, Vlaške ulice, Jelačićeva trga, Ilice do mitnice, kao i iz onih dijelova grada koji se nalaze sjeverno od označenog cestovnog poteza, a izdana je i naredba o zabrani kretanja Srba noću. U oglasu se na kraju kaže da će svi koji se ne pokore toj odredbi biti po isteku označenog roka prisilno evakuirani na vlastiti trošak i kažnjeni po postojećim zakonskim propisima. U lipnju 1941. Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu uputilo je oglas u kojem se pozivaju svi "Srbijanci" u gradu Zagrebu, a doselili su se na gradsko područje nakon 1. siječnja 1900., kao i njihovi potomci, bilo kojeg zvanja, pa i seljaci i osobe koje se nalaze u pritvoru ili bolnici, da se prijave kod Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, Đorđićeva ulica 4. U oglasu se kaže "tko se od navedenih ne odazove ovom pozivu u označenom roku i vremenu smatrati će se ratnim zarobljenikom i biti će odveden u zarobljenički logor. Tako isto postupati sa svakim za koga se dokaže da je znao za Srbijanca koji se neprijavljen krije, a ne bude to vlasti prijavio". Odredbom Ministarstva unutarnjih poslova Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu uputilo je 17. srpnja 1941. oglas o popisivanju svih Roma oba spola, kao i djece, koji stalno borave na području grada Zagreba, bez obzira na zanimanje. Oglasom su pozvani svi Romi koji borave na području grada da se prijave kod tog ravnateljstva u Đorđićevoj ulici, a tko se ne odazove pozivu, snosit će najteže zakonske posljedice.¹⁰

Nakon Kvaternika (koji je postao ravnatelj Ravnateljstva za javni red i sigurnost, a nešto poslije i zapovjednik Ustaške nadzorne službe) ustaškim povjerenikom za javni red i sigurnost u gradu Zagrebu imenovan je 22. travnja 1941. ustaški emigrant Božidar Cerovski. Nekoliko dana nakon stupanja na dužnost Cerovski je izjavio da u Zagrebu kolaju razne vijesti koje ne odgo-

⁸ "Prvi državni akt Poglavnika Dra Pavelića, dani u glavnom gradu Zagrebu", *Hrvatski narod*, 16. IV. 1941.

⁹ "Nepoćudni elementi ostavljaju glavni grad Hrvatske", *Hrvatski narod*, 17. IV. 1941.

¹⁰ *Grada SZH*, knj. I., 36.

varaju istini, a tiču se zatvaranja pojedinih osoba. Tom je prilikom istaknuo da vlasti uhićuju samo one osobe koje su bile “vezane sa srpskim režimima, a koji su se zasnivali na korupciji, prema tome obavljaju se uhićenja onih koji su opasni za poredak”.¹¹

Naime, ugrađena u mozaik njemačkih i talijanskih revizionističkih i imperijalističkih planova, NDH je morala uskladiti svoju radikalnu nacionalističku politiku s rasističkom politikom svojih saveznika. Nasilje je dobilo zakonsku podlogu, a načela kolektivne krivnje i odmazde bila su usmjerena prema židovskoj i romskoj manjini, kao i prema Srbima, koje se doživljavalo kao glavnu opasnost za hrvatsku državu.

Istodobno je zbog ratnih uvjeta u gradu uveden redarstveni sat te su građani bili obvezni zamračivati stanove i motorna vozila. Iz grada su se također tjerali nepoćudni elementi, “skitnice, klatež i svi oni koji stalno ugrožavaju tuđu imovinu”. Takvi postupci vlasti ne mogu se tretirati kao nasilje države, odnosno redarstveni (policijski) teror, posebno ne kao nasilje protivnička režima.

Uvođenje reda uklanjanjem “noćnih šetača” i prosjaka sa zagrebačkih ulica

Zagrebačko redarstvo ustaše su preuzeli 10. travnja 1941. odmah nakon podneva, a zajedno s njima došli su i neki članovi Hrvatske seljačke i građanske zaštite, među kojima se isticao Zvonko Kovačević.¹² On je tada kao zapovjednik Zaštite po zapovijedi Slavka Kvaternika preuzeo Zapovjedništvo grada Zagreba i dužnost zapovjednika redarstvene straže. Istoga dana Kovačević je izdao zapovijed kojom se svi javni lokali moraju zatvoriti u 20 h i građanima je nakon tog vremena bilo zabranjeno svako zadržavanje na ulicama bez posebne pismene dozvole. Kovačević je nakon osnutka NDH šest dana bio zapovjednik redarstva i zapovjednik grada Zagreba.¹³ No HSS tu, kako je navedeno, nije

¹¹ Davor KOVAČIĆ, *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*, Zagreb, 2009., 117.

¹² Vojskovođa Slavko Kvaternik odredio je 19. travnja 1941. da se postrojbama Seljačke i Građanske zaštite, zbog doprinosa koji su dale prilikom uspostave NDH, dodijeli naziv “Hrvatskih zaštitnih lovaca”. Prvotno je cijela Hrvatska seljačka i građanska zaštita trebala biti pretvorena u Hrvatske zaštitne lovce, ali je poslije, 23. svibnja 1941., to pravo dano samo Hrvatskoj građanskoj zaštiti u Zagrebu. No niti to nije ostvareno. Može se zaključiti kako je očito da je Kvaternik htio izraziti zahvalnost Hrvatskoj građanskoj i seljačkoj zaštiti za pomoć koju mu je pružila u ozbiljnim trenucima proglašenja i uspostave NDH. Kvaternik je naime 12. ili 13. studenoga 1941. obavio smotru Zaštite, a prijavak mu je predao Z. Kovačević. Tom je prilikom Kvaternik zahvalio Zaštiti na stavu koji je ona zauzela prilikom proglašenja NDH i rekao da će mu to biti najmiliji vojnici nove države. Za razliku od S. Kvaternika, drugi ustaše nisu željeli da se jednoj organizaciji HSS-a daje takav povlašten položaj u sklopu novih oružanih snaga NDH. Uskoro su Hrvatski zaštitni lovci razoružani i raspušteni, a dio ih je pristupio ustašama. Usp.: Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva NDH, 1941.-1945.*, Zagreb, 2003., 97.-98.

¹³ Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZ), Redarstvena oblast (dalje: RO) za grad Zagreb, Povjerljivi spisi, sig. 2., kut. 24. Zaštita je nakon proglašenja NDH preuzela redarstvenu službu u

imao gotovo nikakva utjecaja jer su ustaše u nekoliko sljedećih dana napravili novi raspored osoblja. Istrage su počeli obavljati novi ustaški agenti, a svi agenti i stražari srpske nacionalnosti bili su uhićeni.¹⁴

Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu donijelo je 16. svibnja 1941. odredbu upućenu građanima o uvođenju redarstvenog sata u gradu, u kojoj se kaže: "Počevši od danas 16. svibnja 1941. pa do daljnjega zabranjuje se svako kretanje i zadržavanje na ulicama kao i u javnim lokalima od deset sati uvečer do pet sati ujutro. Svi javni lokali, kina, kazališta itd. imaju biti zatvoreni najkasnije u deset sati uvečer. Sve javne priredbe, koncerti, predavanja itd. imaju se pravovremeno završiti. Sve dozvole za slobodno kretanje po gradu koje su dosada izdane od strane ovog Redarstvenog ravnateljstva osim službenim licima, stavljaju se do daljnjega izvan snage. Svaki onaj koji se poslije tog vremena zateče na ulici ili u lokalima biti će uhićen i redarstveno najstrože kažnjen."¹⁵

Krajem svibnja 1941. ta je odredba malo ublažena. Predstojništvo gradskog redarstva u Zagrebu produljilo je slobodno kretanje po gradu od 10 do 11 navečer, počevši od 25. svibnja 1941. godine.¹⁶

Unatoč tome Zagrepčani su i dalje bili vrlo nedisciplinirani i gotovo nije bilo dana da pojedinci ne prekrše odredbe o redarstvenom satu koje se bile na snazi. Svake su se večeri provodile racije i svi koji se nisu pridržavali redarstvenog sata dovođeni su u redarstvo, gdje su bili kažnjavani.

Dana 20. srpnja 1941. "redarstveno ravnateljstvo saopćava građanstvu da poslije jedanaest sati u noći nitko ne smije biti na ulici osim onih osoba, koje imaju plavu propusnicu sa bijelim umetkom na kome je ispisano da se na imaoce dotične legitimacije ne odnosi oglas redarstvenog ravnateljstva od 16. svibnja 1941. Razumije se da takvu propusnicu mogu dobiti samo one osobe koje su preko noći namještene u stanovitom poduzeću. Ukoliko se te osobe zateknu u drugom dijelu grada, osim na putu između dotičnog poduzeća i njihovog stana, biti će svejedno kažnjene unatoč tome što imaju iskaznicu"¹⁷

Redarstvene vlasti strogo su "bdjele" da se ugostiteljske radnje zatvaraju točno u određeni redarstveni sat "u koji valja takove radnje isprazniti bez izuzetaka".¹⁸ Ako se netko odupro redarstvenoj ophodnji, trebalo ga je smjesta uhititi i privesti, no od toga su bili izuzeti njemački i talijanski vojnici koji su se nalazili u gradu.¹⁹

Zagrebu, zaposjela sve redarstvene zgrade i sudjelovala u razoružavanju jugoslavenske vojske. Kovačević je zatim sa Zaštitom bio upućen u Sarajevo radi učvršćenja vlasti i preuzimanja redarstva te ga je Slavko Kvaternik postavio za zapovjednika grada Sarajeva. Krajem travnja 1941. vratio se u Zagreb, gdje je i dalje ostao zapovjednik Zaštite, koja je bila u likvidaciji.

¹⁴ Isto.

¹⁵ DAZ, Kotarska oblast Zagreb, sig. 4. Usp.: *Grada SZH*, knj. I., 39.

¹⁶ "Zagrepčani ne zadržavajte se na ulicama preko 11 sati u noću", *Hrvatski narod*, 25. V. 1941.

¹⁷ "Zagrepčani ne zadržavajte se na ulicama preko 11. sati u noću", *Hrvatski narod*, 20. VII. 1941.

¹⁸ *Grada SZH*, knj. I., 78.

¹⁹ Isto.

U noći između 19. i 20. srpnja 1941. na zagrebačkim je ulicama zatečeno 60 osoba koje nisu imale propusnicu, a bile su izvan svojih kuća nakon 11 navečer. Sve te osobe kažnjene su novčanom globom, koja se određivala prema imovinskom stanju okrivljenog.²⁰

Zagrebačko je redarstvo i dalje gotovo svakodnevno provodilo racije. Tako je u noći između 29. i 30. srpnja 1941. u racijama uhitilo 17 osoba koje su šetale ulicama nakon redarstvenog sata. Uhićene su osobe kažnjene novčanim globama od 100 do 1.000 kuna.²¹

U noći između 30. i 31. srpnja uhićeno je samo osam osoba, što je bio najmanji broj uhićenih “noćnih šetača” otkad su se provodile racije. Kažnjene su novčanom globom od 200 do 500 kuna.²²

Sljedeće je noći ponovo provedena racija po zagrebačkim ulicama i kažnjavane su osobe koje su se bez potrebe kretale nakon redarstvenog sata. Za razliku od prijašnjih racija, sada je nisu obavljali samo redarstvenici nego i ustaše. Tom su prilikom pregledani svi noćni lokali i uhićeno je nekoliko osoba koje su uglavnom zatečene u barovima. Među uhićenima je bilo i osoba koje su imale propusnicu, ali su je “nepovlastno iskoristile”.²³ Te su propusnice naime vrijedile samo za službeno kretanje u vrijeme koje je bilo označeno na njima. Ako bi se netko s takvom propusnicom našao nakon redarstvenog sata na mjestu gdje to potreba njegove službe ne traži (javni lokali, barovi), bio je najstrože kažnjen. Te je noći uhićeno ukupno 20 osoba, koje su imale sreću da ih još nije zahvatila “kazna po novoj odredbi”. Tako su kažnjene novčanom kaznom i zatvorom od 15 sati. Među uhićenima je bio i jedan “veseli” trgovac te je zbog toga kažnjen novčanom globom od 1.000 kuna.²⁴

Početak kolovoza 1941. Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu donijelo je odredbu o strožem uvođenju redarstvenog sata u gradu. Prema toj odredbi, pa do daljnje odredbe, zabranjuje se svako kretanje i zadržavanje na ulicama i javnim lokalima od 9 navečer do 5 ujutro. Isto tako svi javni lokali bez razlike, kina, kazališta itd., morali su biti zatvoreni u 9 navečer. Svatko tko se nakon toga zatekao na ulici ili u lokalima trebao je prema toj odredbi biti uhićen i najstrože kažnjen. Treba naglasiti da je takvih odredbi o uvođenju redarstvenog sata, kao što je već navedeno, u Zagrebu bilo i prije, ali su se nakon te odredbe mjere oko njezina provođenja pooštrile.²⁵ I kazne redarstva znatno su se pooštrile od tog vremena, jer je svaka osoba uhićena zbog kršenja redarstvenog sata

²⁰ “Zagrepcani ne zadržavajte se na ulicama preko 11. sati u noću”, *Hrvatski narod*, 20. VII. 1941.

²¹ “Prošle noći uhićen je najmanji broj noćnih šetača”, *Novi list* (Zagreb), 1. VIII. 1941.

²² *Isto*.

²³ “Još strože mjere protiv onih koji se noću skiću ulicama i pijančuju u noćnim lokalima”, *Novi list*, 2. VIII. 1941.

²⁴ *Isto*.

²⁵ *Isto*. Strogih odredbi o redarstvenom satu bilo je i prije. Kao što je navedeno, već 10. travnja 1941. tadašnji zapovjednik grada Zagreba Zvonko Kovačević izdao je zapovijed kojom se svi javni lokali moraju zatvoriti u 20 sati i građanima je nakon tog vremena bilo zabranjeno svako zadržavanje na ulici bez posebne pismene dozvole.

trebala biti otpremljena na prisilni rad u Liku i morala platiti novčanu kaznu od 1.000 do 5.000 kuna. Kažnjavane su bile i pijane osobe, u smislu zakonskih propisa kojima je cilj bio energično suzbijanje pijanstva.²⁶ Naime s obzirom na to da se građani nisu držali propisa zakonske odredbe o suzbijanju pijančevanja, Ministarstvo unutarnjih poslova dostavilo je Redarstvenoj oblasti u Zagrebu i redarstvenim oblastima na području NDH okružnicu u kojoj se tim oblastima nalaže najstroži postupak protiv takvih prekršitelja. Redarstvo je budno pazilo na slučajeve pijančevanja i ako se nekoga uhvatilo u pripitom stanju na ulici, bio je, bez obzira na društveni položaj, smjesta zatvoren i kažnjen.²⁷

U raciji provedenoj 4. kolovoza 1941. zagrebačko je redarstvo uhitilo deset osoba koje su se kretale ulicama grada nakon redarstvenog sata. Svi uhićeni poslani su u zatvor, gdje su kažnjeni velikom novčanom globom. Osim toga dvojica prekršitelja naredbe o noćnom kretanju upućena su na prisilni rad u Liku, tako da je do tada na prisilan rad zbog prekoračenja redarstvenog sata bilo upućeno sedam osoba. Osim toga redarstvo je na deset dana zatvora kaznilo jednog gradskog namještenika koji je bio zatečen u Vlačkoj ulici nakon 11 navečer. Tijekom privođenja u redarstvenu postaju uhićeni je htio s 20 kuna podmititi redara da ga pusti na slobodu. Dotični je gradski namještenik osim zbog prekoračenja redarstvenog sata bio kažnjen i zbog kletve, a zbog podmićivanja i napada na službenu osobu upućen je sudu na daljnji postupak.²⁸

U noći između 17. i 18. kolovoza 1941. redarstvenici su uhitili ukupno deset osoba koje su se zatekle na ulici nakon redarstvenog sata. Među uhićenima se nalazio i monopolski inspektor Grgur Dujmošić iz Sarajeva, koji je kažnjen novčanom globom od 2.000 kuna, što je ujedno bila najveća kazna koju je redarstvo izreklo protiv prekršitelja odredbe o noćnom kretanju gradom. Ostalih osam uhićenika uglavnom su bili radnici i kažnjeni su svaki novčanom globom od 240 kuna. Redarstvu već poznata skitnica i "izgonišica" Boža Sinko, koja je također zatečena na ulici nakon redarstvenog sata, osuđena je na 15 dana zatvora, a po odsluženoj kazni predana je na daljnji postupak. U zbirni logor, odnosno na prisilni rad u Liku upućene su naknadno još tri osobe koje su bile uhićene zbog noćnog šetanja u zadnje tri noći.²⁹

Dana 23. kolovoza 1941. redarstvo je uhitilo ukupno devet osoba koje su zatečene na ulici nakon redarstvenog sata. Tri su upućene na prisilni rad, a ostale su kažnjene zatvorom i novčanom kaznom do 1.000 kuna.³⁰

U Zagrebu je bio poznat i slučaj nekog konobara koji je dospio u zatvor jer je prekršio redarstveni sat. Osuđen je na pet dana zatvora i novčanu kaznu. Kako je u to vrijeme bila učinjena diverzija u kavani "Medulić", koju su Nijemci bili pretvorili u menzu za časnike, Nijemci i ustaše za odmazdu su objesili na

²⁶ *Isto.*

²⁷ "Stroge redarstvene mjere protiv pijančevanja", *Hrvatski narod*, 18. XI. 1941.

²⁸ "Sedam osoba upućeno na prisilan rad zbog noćne šetnje", *Novi list*, 5. VII. 1941.

²⁹ "Redarstvo ne poznaje šale", *Novi list*, 18. VIII. 1941.

³⁰ "Plać prije odlaska na prisilan rad ništa ne koristi – Noćni šetaoci na redarstvenom 'raportu'", *Novi list*, 25. VIII. 1941.

električne stupove tridesetak talaca. Među obješenima se nalazio i spomenuti konobar.³¹

U ljeto 1941. “noćni šetači” u Zagrebu nisu bili tako brojni kao prije, kada se njihov broj znao kretati i preko 50. Provedene mjere redarstva imale su uspjeh jer je broj uhićenih zbog kršenja redarstvenog sata u tom razdoblju smanjen na prosječno od 2 do 14 osoba. Redarstvo se držalo nepisanog načela da osobe koje se nisu “iz zabave i razonode” zatekle na ulici nakon redarstvenog sata kažnjava novčanom globom i zatvorom. Osobe za koje je redarstvo nedvojbeno utvrdilo da su znale za odredbu redarstva o noćnom kretanju i prkosile zabavljajući se na raznim mjestima ili su se bez potrebe zadržavale na ulici jer nisu u nikakvoj noćnoj službi slalo je na prisilni rad u Liku. Takve su mjere pridonijele tomu da “noćni šetači” s većim strahom dolaze na “raport” pred redarstvene službenike nego prije, dok se takve oštrije mjere još nisu proizvodile. Tako je jedan građanin koji se krajem kolovoza 1941. zatekao na ulici u dva poslije ponoći otpremljen na prisilni rad. Prilikom privođenja u redarstvo prijetio je redarstvenom stražaru da će biti otpušten iz službe ako ga ne pusti, spominjući svoje veze. Na njegove prijetnje stražar mu je odgovorio: “E, kad je baš tako i imate dobre veze, onda ćete u Liku.” Otpremljen je na prisilni rad, gdje se već nalazio veći broj njegovih kolega “s dobrim vezama”.³²

Među uhićenima te noći bila je i Marija Gertner. Na upit redarstvenog pristava što je radila tako kasno u noći na ulici, odgovorila je: “Gospon pristav, previjam se.” Na pitanje stražara gdje se “previja” odgovorila je da je ona zapravo artistica u kinu “Grič” i “predstavlja previjanje” i u lokalima. Kako se radilo o djevojci koja je po zanimanju zaista bila artistica, redarstvo ju je kaznilo samo novčanom globom, ali uz opomenu da ubuduće svoje “previjanje” skрати do redarstvenog sata. Sva sretna da nije upućena na prisilni rad, artistica je napustila sobu klanjajući se redarstvenom pristavu duboko do zemlje, “htijući valjda time dokazati da ima zbilja meku hrbtenjaču”.³³

Zagrebački trgovac koji je u baru zatečen u “veselom” raspoloženju pokušao je nagovoriti stražara koji ga je predveo u redarstvo da ga pusti te mu je kao nagradu ponudio “malu svoticu”. No ništa mu nije pomoglo i sljedećeg je dana upućen na prisilni rad. Među uhićenim osobama bilo je i onih koji su po drugi put prekršili odredbu o redarstvenom satu. Jedna osoba koja je prvi put kažnjena s 500 kuna, upitana zašto to čini kada je jednom već bila kažnjena, odgovorila je: “Mislio sam da ću proći kao i zadnjeg puta, pa sam za svaki slučaj ponio opet 500 kuna.” Na takav odgovor u redarstvu su mu odvratili: “No dobro, kada ste novac ponijeli, platit ćete globu, ali da sliedećeg puta drugačije mislite, ići ćete na prisilan rad.”³⁴

³¹ *Slobodni Zagreb*, ur. Tomislav Butorac, Zagreb, 1965., 15.

³² “Plać prije odlaska na prisilan rad ništa ne koristi – Noćni šetaoci na redarstvenom ‘raportu’”, *Novi list*, 25. VIII. 1941.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*.

Kriminalni odsjek zagrebačkog redarstva proveo je krajem kolovoza 1941. “generalnu raciju” ili “obće čišćenje” na čitavom području grada. Tom prilikom bili su iznenađeni “mnogi kriminalni tipovi” i “izgonaši”, kao i “noćni šetači” koji su se nalazili na ulicama i po raznim lokalima. Racija je obavljena pod vodstvom nadstojnika kriminalnog odsjeka, a u njoj je sudjelovalo 60 detektiva i 40 redara. Pregledani su svi noćni lokali, gdje su legitimirane sve zatečene osobe, kao i one koje su se zatele na ulicama. Tom su prilikom uhićene ukupno 144 osobe, među kojima je bio “veći broj kriminalnih tipova, koji su bili kod redarstva u očevidu zavedeni kao opasni provalnici i kradljivci, te izgonaši koji nemaju dozvole boravka u Zagrebu”. Uhićena su i ukupno 44 “noćna šetača”, koji su kažnjeni zatvorom i novčanom globom do 600 kuna. Od tog su broja 22 osobe, i to 18 muškaraca i 4 žene, odmah pod jakom redarstvenom pratnjom upućene u zbirni logor, odnosno na prisilni rad u Liku. Među uhićenim osobama bile su i dvije kod kojih je pronađeno oružje te su predane prijekom sudu. Pored toga je redarstvo istog dana provelo raciju po trgovima i tržnicama, što je obuhvaćalo Dolac, Jelačićev trg, Pejačevićev trg, Krešimirov trg, Keglevićev trg – Kolodvor Sava. Tada su uhićene ukupno 64 osobe, od kojih je većina zadržana u zatvoru, a među njima i nekoliko djece koja su bez ikakva nadzora skitala po trgovima i tržnicama.³⁵

Krajem kolovoza 1941. bilo je oko 500 osoba koje su bile osuđene zbog prekršaja odredbe o redarstvenom satu. Od njih je “ubrano” oko 160.000 kuna, koje su uplaćene Uboškoj zakladi općine grada Zagreba. U istom je razdoblju od tog broja oko pedeset njih poslano u zavičajnu općinu, a tridesetak ih je bilo na prisilnom radu u Lici.³⁶

Pored svih redarstvenih mjera mnogi se Zagrepčani i dalje nisu pridržavali propisa o redarstvenom satu i ostajali su na ulici i nakon 9 navečer. Redarstvene su vlasti 21. rujna 1941. uhitile 37 osoba koje su bile zatečene na ulicama a da nisu imale nikakve propusnice. Sve uhićene osobe bile su kažnjene zatvorom i novčano.³⁷ Odredbe o uvođenju redarstvenog sata, unatoč zatvorskim i novčanim kaznama, građani su kršili i poslije. Tako je 6. listopada 1941. redarstvo zbog prekoračenja redarstvenog sata uhitilo 12 osoba. Prema pisanju *Hrvatskog naroda*, “svi noćni šetači će biti kažnjeni najosjetljivijim novčanim kaznama, a osim toga i zatvorom do mjesec dana. Kako je opet primijećeno, da

³⁵ “Redarstvo energično štiti grad od zlikovaca i ostalih pokvarenjaka”, *Novi list*, 25. VIII. 1941. Uhićivane su i ženske osobe pod sumnjom da se bave tajnom prostitucijom. Kažnjavane su prema postojećim propisima. Tako je u razdoblju od 14. srpnja 1941. do 14. srpnja 1942. izgonom kažnjeno 149 osoba, prisilnim radom 44, zatvorom 408, u zavičaj ih je otpremljeno 430, u bolnicu na liječenje 228 i nekažnjeno ih je 291. U tom jednogodišnjem razdoblju privedene su 1433 ženske osobe. Usp.: D. KOVAČIĆ, *n. dj.*, 125.

³⁶ “Plač prije odlaska na prisilan rad ništa ne koristi – Noćni šetaoci na redarstvenom ‘raportu’”, *Novi list*, 25. VIII. 1941.

³⁷ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske (dalje: MUP NDH), 637769/41., kut. 19. Usp.: *Hrvatski narod*, 22. IX. 1941.

u subotu i nedjelju ima mnogo više šetača, nego ostalih dana bit će ovi posebno i najoštrije kažnjeni”.³⁸

U studenome 1941. *Hrvatski narod* je pisao: “U posljednje vrijeme javlja se sve manji broj tako zvanih noćnih šetača. Zagrebačko redarstvo nije imalo s njima mnogo posla, budući da je određena velika kazna za onoga koji se zateče na ulici poslije redarstvenog sata. Neko vrijeme zbog toga nije bilo mnogo uhićenja. Međutim, jučer je redarstvo opet uhitilo 20 ‘noćnih šetača’. Ovaj put će se s takvim okorjelim prekršiteljima najstrože postupati. Oni će biti kažnjeni osjetljivim novčanim kaznama, a kasnije će biti poslani na prisilni rad.”³⁹

Redarstvene mjere u Zagrebu protiv prekršitelja odredbi o redarstvenom satu provodile su se cijelo vrijeme postojanja NDH. Tako se u Državnom arhivu u Zagrebu nalazi građa Redarstvene oblasti za grad Zagreb, i to knjige (urudžbeni zapisnici i kazala) i nešto malo spisa. Iz urudžbenih zapisnika vidljivo je da se i kasnijih godina postojanja NDH još uvijek provodi kažnjavanje zbog prekoračenja redarstvenog sata i neizvršavanja obveza o zamračenju grada. S obzirom na to da uz te urudžbene zapisnike nema spisa, nije moguće utvrditi detaljan sadržaj niti način rješavanja tih slučajeva.⁴⁰ Tako je Redarstvena oblast Zagreb 4. rujna 1944., pa do daljnje odredbe, odredila da redarstveni sat za slobodno kretanje na području grada traje do 23 sata. Nakon toga nitko se “ne smije kretati po gradu, a krčme, zalogajnice, gostione, kavane i barovi ne smiju iza određenog sata poslovati”.⁴¹ Zagrebačko je redarstvo u razdoblju od 15. studenoga do 1. prosinca 1944. zbog prekoračenja redarstvenog sata, prosjačenja, skitnje i izbjegavanja vojne obveze uhitilo 90 osoba.⁴²

Pored odredbi o redarstvenom satu Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu izdalo je i odredbu o potpunom zamračenju grada. Tako je 17. travnja 1941. zagrebačko redarstvo upozoravalo i nalagalo da “svi stanovnici grada Zagreba odmah i bezuvjetno provedu mjere kako bi zamračenje grada (uključujući i svjetla motornih vozila) bilo potpuno. Sve one osobe koje su odgovorne za kršenje odredaba i zamračenju grada biti će odmah uhićene”.⁴³ Pored toga takvim je osobama u vremenu od osam dana bila iskapčana električna struja, a

³⁸ “Svi noćni šetači će biti kažnjeni najosjetljivijim novčanim kaznama”, *Hrvatski narod*, 7. X. 1941.

³⁹ “U posljednje je vrijeme znatno smanjen broj noćnih šetača”, *Hrvatski narod*, 18. XI. 1941.

⁴⁰ DAZ, RO za grad Zagreb, Povjerljivi spisi, sig. 2., kut. 24.

⁴¹ Darko SAGRAK, *Zagreb 1941.-1945.*, Zagreb, 1995., 166.-167.

⁴² HDA, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 0.13.0.48., Dosje Erih Lisak.

⁴³ “Zamračivanje grada mora biti potpuno”, *Hrvatski narod*, 18. IV. 1941. Odredbi o zamračivanju grada, odnosno stanova i lokala bilo je prilagođeno i vrijeme mnogih obrtnika. Tako je radno vrijeme brijračko-vlasuljarskih obrtnika bilo ponedjeljkom od 7.30 do 12.30 i od 16 do 19.30, sve ostale dane od 7.30 do 12.30 i od 14.30 do 19.30, a subotom od 7.30 pa neprekidno do 20 sati. Kako se mnogi brijračko-vlasuljarski obrtnici nisu držali tog radnog vremena, redarstveni su organi od 1. kolovoza 1941. počeli voditi strogi nadzor u tom smjeru te je svaki prekršitelj propisa bio egzemplarno kažnjen. Usp.: “Stroge mjere protiv brijrača i vlasuljara koji krše propis o radnom vremenu”, *Novi list*, 1. VIII. 1941.

kod ponovnog ukapčanja morali su u cijelosti platiti uobičajenu pristojbu.⁴⁴ Počevši od 10. svibnja 1941., rasvijetljeno je bilo jedino središte grada s namjerom da se, ovisno o situaciji, rasvijetljavaju i drugi dijelovi grada, ali je ostala odredba o obveznom zamračenju stanova i motornih vozila. Prema pisanju *Hrvatskog naroda*, “čim bude uređaj za ukapčanje i iskapčanje struje učinjen svrsishodnim, odmah će dotična ulica biti rasvijetljena”.⁴⁵ Pored toga su činjena i pokusna zamračivanja grada. Tako je 17. svibnja 1941. sva javna rasvjeta u Zagrebu koja je, kako je navedeno, bila djelomično uspostavljena, postupno gašena i paljena.⁴⁶

Nakon uspostave NDH zagrebačkim ulicama svakodnevno je skitao velik broj djece. Zbog toga su redarstvu stizale pritužbe građana, jer su ta djeca po ulicama prosjačila i time uznemirivala ne samo građane nego i strane goste, što je bacalo vrlo ružnu sliku na grad. Zbog toga je redarstvo poduzimalo oštre mjere u suzbijanju prosjačenja i skitnje djece po zagrebačkim ulicama. Roditelji su pozvani da povedu najstroži nadzor nad svojom djecom i da ih ne puštaju na ulicu bez nadzora i pratnje. Redarstvo je roditelje ili staratelje koji zanemaruju djecu ili na njih ne paze najoštrije kažnjavalo, i to slanjem na prisilni rad.⁴⁷

Osim djece na zagrebačkim ulicama bilo je i mnogo profesionalnih prosjaka, koje je redarstvo nastojalo odstraniti. Naime “aleje” prosjaka na zagrebačkim ulicama u tom su se vremenu znatno proširile. Dok su se do tada prosjaci “grupirali” u Domjanićevoj ulici, oko Kvaternikova trga i okolnim sporednim ulicama, gdje nisu bili na dohvat redarstva i gradskih socijalnih ustanova, sada su se pojavljivali i na “otvorenijim” mjestima. Tako je nastala i “aleja” prosjaka pred zgradom zagrebačkog Sveučilišta. Prosjaci su “navirali” u Zagreb i redarstvo ih je nastojalo ukloniti s ulica uz pomoć državnih i gradskih vlasti. Vlasti NDH bile su naime tijekom cijelog rata suočene s ozbiljnim problemom prehrane gradskoga stanovništva, velikog broja izbjeglica te posljedica koje su nastale zbog naglog osiromašenja većine stanovnika. Bile su svjesne činjenice da je siromaštvo ozbiljan socijalni problem. Prosjacima, kojima je prosjačenje i prije rata bilo “zanimanje”, pridružio se velik broj ljudi koji su, ostavši bez igdje ičega, morali prosjačenjem preživljavati dan za danom.⁴⁸

Prosjačenje u bilo kojem obliku, kao i skitnja i bludničenje, bilo je najstrože zabranjeno. Iznimno je prvomolbena redarstvena oblast mogla dopustiti skupljanje milodara, ali samo u općekorisne svrhe. Svaka osoba koja je bila zatečena u prosjačenju, skitnji ili bludničenju bila je uhićena i redarstveno kažnjena zatvorom do 60 dana. U ponovljenom slučaju uhićene zdrave i za rad sposobne osobe bile su upućene na prisilni rad u trajanju do jedne godi-

⁴⁴ “Građani ne šalite se u vlastitom interesu”, *Hrvatski narod*, 1. VII. 1941.

⁴⁵ “Svi stanovi i lokali ostaju zamračeni”, *Hrvatski narod*, 11. V. 1941.

⁴⁶ “Pokusno zamračivanje Zagreba”, *Hrvatski narod*, 18. V. 1941.

⁴⁷ “Čišćenje gradskih ulica od zapuštene djece”, *Novi list*, 24. VIII. 1941.

⁴⁸ D. KOVAČIĆ, *n. dj.*, 100.

ne. Osobe upućene na prisilni rad imale su pravo samo na najjednostavniju hranu i nastambu. Nemoćne, stare i za rad nesposobne osobe upućivane su u zavičajnu općinu.⁴⁹

Da bi se spriječilo prosjačenje i besposličarenje, Glavni ustaški stan (GUS) poslao je 20. rujna 1941. Velikoj župi Prigorje u Zagrebu sljedeći dopis: “Iz dnevnih opažanja vidi se da u samom Zagrebu, kao i u ostalim gradovima te čak i u manjim mjestima imade mnogo ljudi koji ne mogu nikako dokazati od čega žive. Mišljenja smo da bi Ministarstvo odgovarajućim naredbama moglo u interesu cjeline prisiliti sve na poštenu rad, a istovremeno odstraniti posljedice njihovog štetnog rada koji oni vrše služeći katkad i samom neprijatelju.”⁵⁰

Na temelju dopisa GUS-a Velika župa Prigorje u Zagrebu uputila je 11. listopada 1941. dopis Kotarskoj oblasti Zagreb i Općinskom poglavarstvu da sve besposličare zaposli na općinskim javnim radovima uz dopuštenu najnižu nadnicu. Nadalje se od njih tražilo da sastave popis svih besposličara “nezavičajnih” na tamošnjem području, pa taj iskaz sa svim potrebnim podacima, osobito naznakom zavičajne općine, u dva primjerka upute preko nadležnih kotarskih oblasti.⁵¹ Dotadašnje mjere nisu naime imale većeg uspjeha, stoga se držalo da se prosjačenje, besposličarenje i skitnja mogu suzbiti jedino ako se prosjaci od zanata odijele te ih se prisili na rad, jer “prosjak od zanata ili skitnica ne zaziru ni od čega toliko kao od rada”.⁵² Prema pisanju *Hrvatskog naroda*, “biti će osnovani posebni radni logori, gdje će takvi prekršitelji imati prilike raditi i na taj način koristiti zajednici, a ne živjeti od milostinje”.⁵³

S obzirom na to da je u Zagrebu do listopada 1941. priljev pučanstva iznosio 47 000 ljudi, MUP je – da bi se spriječio priljev novog stanovništva – izdao područnim velikim župama i kotarskim oblastima nalog da obavijeste pučanstvo da je putovanje u Zagreb vezano uz izdavanje posebne dozvole – propusnice. Ujedno je izdana najstroža uputa svim kotarskim oblastima i općinskim poglavarstvima da nijednoj osobi ne smiju izdati propusnicu za putovanje ako ne daje osobno jamstvo da se u Zagrebu neće zadržati dulje od deset dana. Od toga su bili izuzeti slučajevi teških oboljenja i potrebe bolničkog liječenja.⁵⁴ Kazna, u nekim slučajevima čak i smrtna, bila je predviđena i za sve građane koji su u svojim stanovima držali neprijavljene ljude, a ista je kazna prijetila i kućevlasnicima i pazikućama.⁵⁵

⁴⁹ “Zakonska odredba o suzbijanju prosjačenja, skitnje i bludničenja”, *Narodne novine*, 6. XI. 1941.

⁵⁰ HDA, Velika župa Prigorje, Zagreb, 1941.-1943., 1508., redni broj 40.

⁵¹ *Isto*.

⁵² “Suzbijanje prosjačenja u Zagrebu”, *Hrvatski narod*, 12. XI. 1941.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ Jere JAREB, *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945. Dokumentarni prikaz*, Zagreb, 2001., 33.

⁵⁵ *Slobodni Zagreb*, 13. Usp.: Ivan JELIĆ, *Tragedija u Kerestincu. Zagrebačko ljeto 1941.*, Zagreb, 1986., 29.

Treba istaknuti da su se radi uvođenja reda na zagrebačkim ulicama donosile i druge redarstvene odredbe. Tako je sredinom kolovoza 1941. donesena redarstvena odredba protiv golotinje i raskalašenosti za područje grada Zagreba koja je protegnuta i na cijelo područje Velike župe Prigorje. U odredbi se kaže: "Kupači se ne smiju kupati goli, ne smiju se kupati noću, ne smiju izlaziti u kupaćem odijelu izvan kupališta i zabranjeno im je posjećivati gostionice u kupaćem odijelu. Zabranjeno je nadalje i plesanje u kupaćim odjelima. Prekršitelji ovih propisa biti će kažnjeni redarstveno kod kotarskih oblasti kaznom od 1 – 30 dana ili novčanom globom od 50 – 1.500 kuna."⁵⁶

Redarstvo uvodi red u zagrebačkom prometu

Uspostavom NDH, osim uvođenja reda na zagrebačkim ulicama – prije svega uklanjanjem "noćnih šetača", prosjaka, besposličara i skitnica – zagrebačko je redarstvo nastojalo uvesti red i u gradskom prometu. Usporedo s porastom broja stanovnika rastao je i promet u Zagrebu. Slika prometa u tom vremenu na zagrebačkim ulicama nije bila zadovoljavajuća, a ulice su bile dodatno zakrčene vozilima njemačke vojske. Prometno-redarstveni odsjek imao je u svom djelokrugu rada osiguravanje i nadzor prometa u gradu, kažnjavanje prometnih prekršaja, zatim polaganje vozačkih ispita i registraciju vozila. Tako je prema proglasu zamjenika poglavnika, vojskovođe Slavka Kvaternika, od 14. travnja 1941. svaka ustanova ili privatnik koji posjeduje automobil morao imati kod sebe iskaznicu nadležne oblasti potvrđenu od vojnih vlasti NDH. Svaki automobil morao je imati hrvatsku zastavu, sa slovom "U" na vidljivom mjestu. Ako se u mjestu nalazilo njemačko vojno zapovjedništvo, moralo mu se dati na "vidiranje" iskaznice koje su izdale vlasti NDH. Pozivom na taj proglas Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu izdalo je sljedeću naredbu: "Svi vlasnici automobila, osobnih, teretnih kao i poluteretnih te motorkotača sa područja Zagreba dužni su 16., 17., i 18., travnja 1941. doprinijeti sve isprave odnoseće na svoje automobile Prometnom odsjeku Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu radi izdavanja odnosnih iskaznica. Poslije naznačenog roka iskaznice se više neće izdavati, a protiv onih koji se ogluše postupat će se najoštrije u smislu zakonskih propisa, a njihovi automobili će se zaplijeniti."⁵⁷

Prometni odsjek zagrebačkog redarstva provodio je opsežne mjere protiv nediscipliniranih građana koji krše propise o prelaženju ulice. Posebno poglavlje na zagrebačkim ulicama bili su naime pješaci. Prema pisanju zagrebačkog *Novog lista*, "ljudi po zagrebačkim ulicama hodali su kao po Zrinjevcu, bez obzira što hodanje nasred kolnika znači barem u 25 posto sigurnu smrt". U članku se navodi da se za sprečavanje prijelaza preko najprometnijih dijelova grada trebaju uvesti tzv. "prometni lanci i da pješaci moraju prelaziti preko

⁵⁶ "Redarstvene odredbe protiv golotinje i raskalašenosti", *Novi list*, 13. VIII. 1941.

⁵⁷ "Vlasnici automobila i motornih vozila moraju imati posebne iskaznice", *Hrvatski narod*, 18. IV. 1941.

ulica samo na uglovima, a svako prelaženje preko ulica, a napose usred grada najstrože je zabranjeno”.⁵⁸

Samo do početka kolovoza 1941. prometno je redarstvo prijavilo blizu 300 osoba, koje su kažnjene novčanom globom od 100 do 1.000 kuna. Radi discipliniranja građana na mnogim su mjestima po uglovima ulica povučene bijele crte (zebre) koje su označavale na kojim mjestima pješaci smiju prelaziti cestu. Redarstveni stražari vodili su strogu kontrolu po zagrebačkim ulicama i upisivali svaku osobu koja se nije držala propisa o prelaženju preko ulice. Takve su mjere već nakon kraćeg vremena dale dobre rezultate, tako da je početkom kolovoza u tri dana bilo kažnjeno samo 14 osoba, i to novčanom globom od 100 do 240 kuna, a od toga su dvije kažnjene jednodnevnim zatvorom.⁵⁹

Osim protiv nesavjesnih pješaka, prometni je odsjek poveo mjere i protiv nediscipliniranih vozača samovoza (automobila) jer je promet na zagrebačkim ulicama gutao previše žrtava. Zahvaljujući mjerama prometnog redarstva broj prometnih nezgoda i sudara se smanjio, iako su se prometne nesreće još uvijek događale. Tako je 20. travnja 1941. u prometnoj nezgodi pod jednim privatnim automobilom na Savskoj cesti stradao četrdesetogodišnji radnik Ivan Rafael. On je prelazio preko ulice kad je automobil dojurio i bacio ga na asfalt.⁶⁰ U svibnju 1941. izašla je odredba Redarstvenog ravnateljstva kojom se zbog nestašice benzina zabranjuje svaka privatna vožnja automobilima i motornim kotačima. Vodile su se racije i svi prekršitelji odredbe bili su najstrože kažnjeni osjetnim novčanim kaznama.⁶¹ Usporedno je prometno redarstvo vodilo akciju da svi vlasnici automobila i motornih kotača imaju propisani trokut s propusnicom. Broj označen na trokutu trebalo je otisnuti na blatobran automobila. Svi koji se nisu držali te odredbe bili su strogo kažnjeni.⁶² Redarstveno je ravnateljstvo izvijestilo da je vlasnicima i vozačima motorkotača od 30. svibnja 1941. pa do daljnjega zabranjena svaka vožnja po Radićevu (Markovu) trgu i svim okolnim ulicama koje prilaze tom trgu. Iz javno-sigurnosnih razloga bila je zabranjena svaka vožnja svim motornim vozilima, kako privatnim tako i javnim (autotaksi), nedjeljom i blagdanima. Od te zabrane bili su izuzeti automobili koji se upotrebljavaju u javnim i državnim poslovima. Prekršiteljima te naredbe motorno vozilo odmah se plijenilo u javne svrhe, a ujedno su bili najstrože kažnjeni.⁶³

⁵⁸ “Redarstvo uvodi red na zagrebačkim ulicama da se spriječe nesreće i olakša promet”, *Novi list*, 2. VIII. 1941.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ “Prometna nezgoda na Savskoj cesti”, *Hrvatski narod*, 21. IV. 1941.

⁶¹ DAZ, Kotarska oblast Zagreb, sig. 4. Benzin, odnosno benzinska smjesa za osobne automobile i motocikle mogla se nabaviti isključivo na temelju dozvola za nabavu koje je izdavalo Ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu. Dozvole su se izdavale na temelju posebne molbe, i to samo onim vlasnicima motornih vozila koji su posjedovali dozvolu za slobodnu vožnju izdanu od Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu. U molbi za nabavu trebalo je navesti ime i prezime, broj dozvole za vožnju i relaciju za koju je izdana te količinu goriva potrebnu za mjesec dana. Usp.: “Naredba o nabavi benzina i benzinske smjese”, *Novi list*, 13. VIII. 1941.

⁶² “Zabrana vožnje privatnim automobilima”, *Hrvatski narod*, 22. V. 1941.

⁶³ “Zabrana vožnje motornih vozila”, *Hrvatski narod*, 31. V. 1941.

I pored toga na zagrebačkim su se ulicama događale prometne nezgode. Tako je primjerice 1. kolovoza 1941. radnik Tomo Mustač dopremljen u bolnicu jer je zadobio ozljede u naletu samovoza kod Savskog mosta.⁶⁴ U prometnoj nesreći koja se dogodila 26. kolovoza na križanju bivše Ulice Kraljice Marije i Gundulićeve došlo je do žestokog sudara osobnog automobila i motorne dvokolice. Tom je prilikom lakše ozlijeđen Josip Školomera, inkasator Vodovoda, a šteta na motornim dvokolicama iznosila je oko 2.000 kuna.⁶⁵

Poseban problem na zagrebačkim ulicama bila su djeca koja su krivnjom svojih roditelja bila izložena prometnim opasnostima. Bilo je nekoliko slučajeva da su djeca koja su se igrala nasred ulice završavala pod kotačima putničkih samovoza. Pored toga događalo se da se djeca vješaju na putničke samovoze i cestovnu željeznicu. Redarstvo je nastojalo doznati imena njihovih roditelja i oštro ih kazniti.⁶⁶

Dodatni problem bilo je i davanje nepropisnih zvučnih znakova na ulicama. Prema pisanju *Hrvatskog naroda*, "zagrebačkim ulicama još uvijek jure samovozi i putnički samovozi davajući prometne znakove bez obzira na to što je posebnom redarstvenom odlukom bilo zabranjeno davanje besmislenih znakova trubljama i klaksofonima i ostalim prometnim zvučnicima. Redarstveni prometni odsjek zabranio je davanje zvučnih znakova jer zbunjuje pješake zbog čega dolazi do nesreća. Bilo je slučajeva da su ljudi već počeli prelaziti cestu, ali su se pod tim zvučnim signalima zbunjivali i vraćali pod samovoz ili bi se pred glasnim zvukom srušili nasred ceste i tako stradali. Da se izbjegnu takvi slučajevi i da se grad Zagreb zaštiti od prometne buke redarstvo je zabranilo besmisleno davanje znakova trubom".⁶⁷

Da bi se izbjegle nesreće na cestama, i Velika župa Prigorje sa sjedištem u Zagrebu izdala je sredinom kolovoza 1941. okružnicu područnim kotarskim oblastima i općinskim poglavarstvima s "pozivom savjesnog poštovanja cestovno-redarstvenih" propisa. U okružnici se kaže: "Voziti se smije samo desnom stranom, a prestizavati druga kola lijevom stranom. Kola se ne smiju voziti jedna pored drugih nego jedna za drugima. Zabranjeno je ostavljati kola bez nadzora na cestama. Noću moraju kola biti propisno osvijetljena. Svi vozači na znak službenih organa moraju stati i dati podatke o sebi i kolima. Prekršitelji ovih odredaba biti će kažnjeni zatvorom od 1 – 30 dana ili novčanom globom od 50 – 1.500 kuna."⁶⁸

Prometni odsjek redarstva poduzeo je i mjere da se u vrijeme kada je na prometnicima življi promet ne utovaruje niti istovaruje teško prenosiva roba, jer takva kola svojom veličinom posve "zakrčuju" ulicu, što sprečava pravilno odvijanje prometa. Naime da bi građani Zagreba bili opskrbljeni svim potreb-

⁶⁴ "Prometna nezgoda na Savskoj cesti", *Hrvatski narod*, 21. IV. 1941.

⁶⁵ "Sudar motornih vozila", *Novi list*, 28. VIII. 1941.

⁶⁶ "Prometne opasnosti u Zagrebu", *Hrvatski narod*, 12. XI. 1941.

⁶⁷ *Isto*.

⁶⁸ "Odredbe za najsvjesnije poštivanje cestovno-redarstvenih propisa", *Novi list*, 13. VIII. 1941.

nim namirnicama, hrana i ogrjev stizali su iz okolice grada svim mogućim prijevoznim sredstvima. Kako bi se uveo red, svakom je “odpremniku” određeno vrijeme u kojem može svoju robu utovariti i istovariti bez ikakvih teškoća.⁶⁹

Jedna od mjera prometnog odjela zagrebačkog redarstva bila je vezana i za discipliniranje koturaša odnosno biciklista u prometu. Uz pješake, prometnih propisa najmanje su se držali vozači dvokolica (bicikala), koji su umjesto rubovima kolnika najčešće vozili nasred kolnika. Kako su dvokolice uglavnom bile prebrze i nisu se čule, često je dolazilo do sudara. Mnogi su koturaši činili razne prekršaje i “pogibeljne ispade” za sebe i druge sudionike u prometu, posebno na mjestima gdje su mogli lakše izbjeći “oku” redara, osobito u sporednim i manje prometnim ulicama. Najveća opasnost bili su oni koturaši koji su mislili da mogu i smiju na dvokolici ulaziti u kućna dvorišta i izlaziti iz njih pločnicima koji su određeni samo za pješake. Takve su prekršaje radili ponajviše oni koji su na dvokolicama prenašali razne terete i predmete (dugačke željezne šipke, razno oruđe i sl.). S obzirom na to da su u rukama držali predmete, nisu mogli davati znakove zvonom, nego samo povicima i fućkanjem, koje ostali sudionici u prometu, ponajprije pješaci, nisu mogli čuti ili razumjeti. Ako su i davali znakove zvonom, na to se uglavnom nitko nije obazirao jer su prolaznici bili uvjereni da su na pločnicima zaštićeni od sudara s biciklistima, budući da je bila zabranjena vožnja na biciklu preko pločnika. Takvi biciklisti koji su u rukama ili na leđima imali razne predmete osobito su opasni bili u zavojima, a još više kada su izlazili na biciklima kroz kućna vrata, jer se nisu vidjeli, a čovjek im se, misleći da je siguran barem na pločniku, nije nadao. Zbog toga su prolaznici mogli redarstvu i bez propisanih biljega prijaviti (po broju bicikla) sve one koji voze preko pločnika na mjestima koja su udaljena od prometnih redara i koji “drže da mogu raditi po svojoj volji što hoće, a to su ponajviše kakvi mladi naučnici na biciklima svojih gospodara i namještenici u lokalima koja se nalaze u dvorištima.”⁷⁰

Svaka dvokolica u gradu trebala je biti prijavljena kod Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu. Dvokolica je prilikom registracije trebala biti u “potpuno ispravnom stanju, provođena stalnom svjetiljkom, odrazujućim (reflektornim) staklom na zadnjem blatobranu, zvoncem oštrog zvuka te besprijekornim kočnicama jer mu se u protivnom neće staviti nova prometna tablica.”⁷¹

Pored toga zagrebačko je redarstvo izdalo odredbu da nitko ne smije ostaviti na ulici dvokolice nezaključanu ili bez nadzora. Ta je odredba izdana da bi se spriječila daljnja krađa dvokolica, no mnogi se vlasnici toga nisu držali, pa su kažnjeni novčanom globom do 500 kuna i zaplijenom dvokolice. Krajem kolovoza 1941. zagrebačko prometno redarstvo zaplijenilo je tridesetak dvokolica koje su bile ostavljene na ulici nezaključane i bez nadzora. Unatoč

⁶⁹ “Redarstvo uvodi red na zagrebačkim ulicama da se spriječe nesreće i olakša promet”, *Novi list*, 2. VIII. 1941.

⁷⁰ “Još uvijek ima nediscipliniranih koturaša”, *Novi list*, 5. VIII. 1941.

⁷¹ “Prijavljivanje dvokolica kod Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu”, *Hrvatski narod*, 30. V. 1941.

toj odredbi broj ukradenih dvokolica nije se smanjio jer su se sve više počele krasti i dvokolice koje su na ulici ostavljane zaključane. Tako je namješteniku P. Trikiću ukradena dvokolica ostavljena na Mažuranićevu trgu ispred zgrade Udruženja zanatlija. Tom je krađom bio oštećen za 2.400 kuna.⁷² Zanimljiv je bio i slučaj radnika Mije Kudurovića, koji je prijavio redarstvu da mu je u Vlaškoj ulici ukradena dvokolica. Mjesec dana nakon krađe došao je u starinarnicu u Vlaškoj ulici obaviti neki popravak i tamo je, na svoje veliko čuđenje, našao svoju dvokolicu. Vlasnik starinarnice rekao je da mu je dvokolicu prodao glazbenik Stjepan Miškulin. Ovaj je to priznao redarstvu, rekavši da je prije nekoliko mjeseci njegova žena naišla u Vlaškoj ulici na pijana čovjeka koji je ležao na pločniku zajedno s dvokolicom. Bio je ozlijeđen i ona mu je pružila pomoć. Ujutro je nestao i ostavio dvokolicu koju je njezin muž prodao starinaru. Redarstvo je tragalo za pijanim neznancem koji je ukrao dvokolicu.⁷³

Radi edukacije pučanstva po pitanju prometnih pravila i kulture planiralo se u pučkim i srednjim školama te na krugovalnim postajama održati nekoliko predavanja. Isto tako po uzoru na njemačke gradove nastojalo se uvesti “dane prometa”, pa čak i “tjedne prometa”, održavanjem javnih priredbi spojenih s javnim predavanjima i prikazivanjima na ulicama da se ljudi, u prvom redu školska mladež, upoznaju s prometnim opasnostima.⁷⁴ Mjere redarstva s ciljem uvođenja reda na zagrebačkim prometnicama provodile su se i u kasnijem razdoblju postojanja NDH.

Uspostavom nove države nastojalo se uvesti red na ulice Zagreba, glavnoga grada NDH, prije svega poštivanjem odredaba o redarstvenom satu, tjeranjem prosjaka, skitnica i besposličara s ulica te uvođenjem reda u gradskom prometu. Treba reći da je u postojećoj ratnoj situaciji to iziskivalo velik napor zagrebačkog gradskog redarstva. Tako je Redarstvena oblast Zagreb uputila 13. kolovoza 1941. Ravnateljstvu za javni red i sigurnost prijedlog da se iz sigurnosnih razloga ne imenuje nijedan “ovoredarstveni” stražar za redarstvenog detektiva iz sljedećih razloga: “Redarstvena straža u Zagrebu imade već sada blizu dvije trećine neškolovanih organa uslied čega uveliko trpi redarstvena izvršna služba. Povodom više raspisanih natječaja za primitak u redarstvenu stražu slabi je takoreći nikakav odaziv kandidata jer se isti nalaze u vojsci, zatim na radu u Njemačkoj ili prelaze u druge građanske i državne službe. Da bi se donekle mogla ispravno vršiti redarstveno izvršna služba sa ovim neškolovanim ljudskim materijalom bezuvjetno je potrebno da ovaj maleni broj školovanih redarstvenih stražara bezuvjetno ostane u straži. Iz pomenutih razloga

⁷² “Kradljivci bicikla ne miruju”, *Novi list*, 25. VIII. 1941. Treba istaknuti da je prema stanju kriminaliteta u 2. polugodištu 1941. u Zagrebu bilo 4843 slučajeva krađe. Usp.: *Redarstveni vjesnik*, Zagreb, 1. VI. 1942.

⁷³ “Krađa motornog kotača i dvokolice”, *Hrvatski narod*, 29. IV. 1941. Tog je dana redarstvu prijavljena i krađa motorkotača. Trgovačkom pomoćniku Nikoli Juki u središtu Zagreba, u Petrinjskoj ulici, ukraden je motorkotač vrijedan 7.000 dinara.

⁷⁴ “Prometne opasnosti u Zagrebu”, *Hrvatski narod*, 12. XI. 1941.

moli se ovoj molbi izaći u susret i ne imenovati za sada niti jednog redarstvenog stražara za redarstvenog detektiva.⁷⁵

Zaključak

Uspostavom NDH Zagreb je, kao glavni grad nove države, trebalo “očistiti od nehrvatskih elemenata” provođenjem terora nad srpskim, židovskim i romskim stanovništvom. Jednako tako provodilo se “radikalno unutarnje pročišćavanje”, što se odnosilo na građane hrvatske nacionalnosti i muslimane koji se nisu slagali s politikom novog režima. No pored takvih radikalnih mjera nastojalo se uvesti javni red i mir na području cijele države, posebno u Zagrebu, političko-upravnom središtu NDH. Redarstvenim mjerama htjelo se uvesti red u gradu i pružiti njegovim stanovnicima veću sigurnost. Zbog ratnih okolnosti zagrebačke redarstvene vlasti uvele su odredbe o redarstvenom satu i obveznom zamračivanju grada i protiv prekršitelja su se provodile sankcije. U početku su te osobe kažnjavane samo novčanim kaznama, a u kasnijem su razdoblju zatvarane i odvođene na prisilni rad. Isto se tako redarstvenim mjerama željela “uljepšati” slika glavnoga grada NDH uklanjanjem prosjaka, skitnica, pijanaca, prostitutki, besposličara i svih onih koji su stalno ugrožavali tuđu imovinu. Istodobno, zbog sve većeg priljeva stanovništva i sve većeg broja sudionika u prometu, zagrebačke redarstvene vlasti nastojale su uvesti red i u tom segmentu gradskog života.

⁷⁵ HDA, MUP NDH, 2030/41., kut. 26.

SUMMARY

THE SECURITY FORCES OF THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA
BRING ORDER TO THE STREETS OF ZAGREB IN 1941

Zagreb was the political-administrative centre of the Independent State of Croatia during its four years of existence. Immediately following the establishment of the new state security measures were introduced to bring order to the city and increase the sense of security of its inhabitants. Due to wartime conditions the Zagreb police introduced decrees concerning curfews and blackouts which were enforced by sanctions against transgressors. At first, transgressors were fined, later they were incarcerated and taken away to do forced labour. Likewise, security measures were used to 'beautify' the capital city of the Independent State of Croatia by removing beggars, vagrants, prostitutes, the jobless and all those who were perceived to pose a constant threat to private property. Due to an influx of population and a growth in the amount of urban traffic the police attempted to bring order to this aspect of urban life also. Such efforts by the authorities can not be treated as government violence, or police terror, particularly not as aggression directed toward opponents of the regime. The government of the Independent State of Croatia carried out terror against its own citizens on the basis of racial origins, but also against those who dared to question the laws, regulations and policies of the Ustaša regime.

Key words: Independent State of Croatia, Zagreb, curfews, traffic police, fines, jail